

1 Geografie bariér

Robert Osman, Hana Porkertová, Veronika Kotýnková

<https://doi.org/10.5817/CZ.MUNI.M210-9910-2021-1>

1.1 Úvod

První kapitola knihy má hned několik cílů. Předně představí, o čem kniha je, proč se vlastně jmenuje Geografie bariér a proč má smysl se zabývat něčím, jako je právě geografie bariér. Obecně tedy přiblíží problém, jímž je přístupnost prostoru, služeb a informací, respektive problém, že jejich přístupnost je limitována přítomností různých typů bariér. Konkrétně se kapitola dotkne témat veřejného prostoru, různých druhů bariér a politik přístupnosti, které společně vytváří rámec celé knihy. Současně kapitola nabídne i základní představení jednotlivých kapitol a porovnání různých přístupů jejich autorů a autorek. Úvodní kapitola taktéž poskytne základní informace o tom, jak celou knihu číst, tedy objasní používaný jazyk, její strukturu, ale třeba i smysl jednotlivých zvýraznění a rámečků.

Knihy Geografie bariér je samozřejmě o bariérách, o jejich povaze, lokalizaci, ale i o tom, co způsobují. Když se řekne slovo bariéra, většina lidí si představí především materiální bariéry pro uživatele či uživatelky vozíků v podobě schodů či obrubníků. Málodko si představí, že bariérou mohou být i úzké dveře, volně položené rohožky, příliš vysoko umístěné zvonky nebo třeba nevhodné osvětlení, přílišný hluk, nektrastní dlažba, velké plochy čirého skla či dokonce zvonek bez vizuálního výstupu. Jeden z cílů, který

si tato kniha klade, je rozšířit povědomí o tom, co vše může být chápáno jako bariéra. V této imaginaci se však kniha omezuje pouze na bariéry města a především pak na bariéry veřejného městského prostoru, se kterým jsou politiky přístupnosti úzce propojeny.

V české legislativě se termín veřejný prostor vlastně nevyskytuje, místo něj se používá termín veřejné prostranství, který definuje zákon č. 128/2000 Sb.: „Veřejným prostranstvím jsou všechna náměstí, ulice, tržiště, chodníky, veřejná zeleň, parky a další prostory přístupné každému bez omezení, tedy sloužící obecnému užívání, a to bez ohledu na vlastnictví k tomuto prostoru.“ (zákon č. 128/2000 Sb., o obcích (obecní zřízení), § 34). Přesto odborná literatura pracuje převážně s termínem veřejný prostor. Co si tedy představit pod termínem veřejný prostor a proč je důležitý pro Geografii bariér?

Veřejný prostor je prostor zpravidla přístupný pro všechny, tedy prostor, do nějž by za normálních okolností měli všichni zákonný přístup (Atkinson, 2003; Lofland, 1972). Tato definice je však spíše utopickou představou, jelikož v praxi takřka ke každému prostoru patří určitá míra exkluze, projevující se skrze řadu bariér, ať už jsou to bariéry spíše materiální či sociální povahy (Mitchel, 1995). Veřejný prostor je zároveň třeba vnímat jako prostor, který je utvářen skrze interakci, a tudíž neustále se proměňující a vyvíjející se (Pospěch, 2013).

Kvůli tomu byly (a stále jsou) určité skupiny lidí z veřejného prostoru systematicky vylučovány. I přes snahy podobu veřejného městského prostoru měnit je veřejný prostor stále do značné míry prostorem maskulinním, vytvářeným pro zdravá a schopná těla, v němž jsou skupiny osob jako ženy, senioři či lidé s tělesným postižením znevýhodněni. Nicméně s tím, jak se ve veřejném prostoru proměňovala například pozice ženy, proměňovalo se i postavení lidí s tělesným postižením. V českém kontextu lze mluvit například o 90. letech, kdy došlo k narušení zdánlivě přirozeného řádu veřejného prostoru skrze nárůst jeho užívání lidmi s tělesným postižením či lidmi bez domova. Nová zkušenost těchto skupin tak poukázala na to, že být ve veřejném prostoru není pouze právem, ale spíše jde o úkol, jehož naplnění není pro každého totožné a nemusí být ani snadné. Naopak jejich zapojení se do veřejného prostoru může být z různých důvodů (ať už sociálních či materiálních) ztíženo (Pospěch, 2013). Otázkám, jakým způsobem je veřejný prostor přístupný pro lidi s tělesným postižením a jakým způsobem my jako společnost tuto přístupnost reflektujeme, se věnuje celá tato kniha.

Když přemýšlíme (my jako autorský kolektiv knihy) o bariérách ve veřejném prostoru, nepřemýšlíme pouze o bariérách na úrovni ulic a náměstí, ale přemýšlíme o veřejném prostoru v širším slova smyslu, tedy i jako o veřejných budovách, institucích, službách, webových stránkách, informačních systémech, aplikacích atp. Bariéra ve veřejném prostoru tak nemusí být pouze materiální povahy, ale může být i sociální, komunikační, technologická atp. V rámci knihy uvažujeme o třech typech bariér. Prvními jsou ty otravné materiální nesnížené obrubníky, chybějící vodící linie, neoznačené výkopy atp. Tedy bariéry našeho každodenního života — každodenní bariéry.

Knih nicméně pomocí zacházení s těmito každodenními bariérami umožňuje poukázat i na obecnější typ bariér, které souvisí s něčím, co v knize nazýváme politikami přístupnosti. Politikami přístupnosti přitom myslíme způsoby, jakými jsou témata přístupnosti, odstraňování bariér a zpřístupňování informací, služeb a prostoru ve společnosti řešeny. Tato kniha pak na příkladu odstraňování každodenních bariér popisuje i bariéry, se kterými se lze setkat při etablování politik přístupnosti. Tento typ bariér označujeme jako bariéry politické. Na příkladu etablování politik přístupnosti ve městě Brně tak postupně ukazujeme, s jakými nástrahami se při zavádění těchto politik lze setkat, a nabízíme inspiraci pro jiná města, kraje i stát, jakým politickým bariérám musí politiky přístupnosti v České republice minimálně na úrovni městských samospráv čelit.

Třetím a posledním typem bariér, kterého si všímáme spíše okrajově, jsou bariéry, které bychom mohli nazvat jako bariéry postsocialistické, tedy bariéry vyplývající z vývoje společnosti, která si prošla socialistickým obdobím. Na příkladech postupně popisovaných politických bariér (nízký zájem politických stran a hnutí o téma přístupnosti, neexistence studijního oboru, neexistence dotčeného orgánu státní správy, obtížná zařaditelnost průřezového tématu přístupnosti do struktury městských institucí atp.) se totiž ukazuje jedno poměrně zajímavé pnutí, které lze samo o sobě nahlédnout jako bariéru. Jedná se o pnutí mezi aktéry, kteří se při prosazování politik přístupnosti více dívají na vývoj, kterým procházely politiky přístupnosti v západních zemích globálního severu (myšleno především Severní Amerika, západní Evropa, Austrálie), a těmi, kteří si uvědomují vlastní historickou zkušenost a snaží se hledat svou vlastní cestu prosazování politik přístupnosti v České republice. V poměrně malé komunitě lidí, kteří se v České republice snaží o širší etablování politik přístupnosti, tak dochází k netriviálním názorovým rozporům o vhodných prostředcích v prosazování těchto politik. Jako postsocialistické bariéry je pak nazýváme

proto, že lze mezi oběma skupinami aktérů sledovat odlišné způsoby argumentace spojené s určitým územím. Na jedné straně se jedná o argumenty spojené s následování západních zemí a tedy i západní zkušenosti jako té „vyspělejší“, na druhé straně zase o argumenty spojené s Českou republikou, její specifickou historickou zkušeností a tedy i odlišným kulturním rámováním tělesné jinakosti. Setkání těchto dvou názorových proudů představuje obecnější ideový střet dvou názorových táborů poukazující na obecnější problém malých, postsocialistických společností ve střední Evropě, hledající svou novou postsocialistickou identitu. I tento názorový střet brání společné snaze v prosazování politik přístupnosti a představuje tak svého druhu bariéru.

Tato kniha si klade za cíl tyto bariéry popsat, vynést je na světlo, připravit je tak pro reflexi a postupné odstraňování. V tomto kontextu hovoříme o geografii bariér. Geografií zde myslíme především způsob chápání bariéry jako něčeho prostorového, respektive časoprostorového. I když nemusí jít o čistě materiální bariéru ve fyzickém prostoru města, ale třeba o nedostupnou či nevhodně načasovanou informaci, geografie chápe primárně i tento typ bariér z prostorového, respektive časoprostorového hlediska. Nedostupnost informace tak je pojímána jako absence či nevhodná lokalizace této informace v místě a čase. Nedostupnost informace nicméně může být způsobena i nevhodnou formou komunikace této informace, ale i forma informace může být pojímána jako prostorový problém. Informace v podobě mluveného slova, psaného slova, znakového slova, znaku, obrázku či nejrůznějších jejich kombinací vždy operuje v nějakém prostoru a pro její dostupnost vyžaduje určité prostorové podmínky. Mluvené slovo vyžaduje určité akustické nároky na prostor, psané slovo zase zabírá určité místo, je někde umístěné, nějak kontrastní a nějak nasvícené a znakový jazyk je sám o sobě prostorovým jazykem, který vyžaduje určité postavení komunikujících osob. Každá forma informace tak vyžaduje odlišné nároky na prostor. V tomto smyslu chápeme bariéry a jejich odstraňování primárně jako prostorový, respektive časoprostorový problém a z toho důvodu hovoříme o jejich geografii. Nejde pouze o to, kde jsou jednotlivé bariéry lokalizované v rámci fyzického prostoru města, ale i o to, kde jsou jednotlivé bariéry lokalizované v rámci legislativy, veřejných politik, městských institucí, komunikačních procesů, virtuálních prostorů nebo třeba této knihy. Každodenní bariéry se tak například prolínají celou knihou a tvoří do jisté míry určitý empirický podklad, z něhož jsou odvozovány další dva typy bariér. Zatímco politickým bariérám se věnuje především druhá (metodická) část knihy, geopolitickým bariérám zase spíše první (teoretická) část knihy. Aby bylo možné sledovat všechny tři významy

bariér (každodenní, politické a postsocialistické), zaměříme se nejprve na ona specifika postsocialistického vývoje politik přístupnosti.

1.2 Postsocialistická perspektiva

Vývoj v socialistických a následně postsocialistických zemích byl specifický a odlišný od vývoje v západních zemích. Nezřídka se lze setkat s názory, že tato odlišná zkušenost štěpí celou Evropu a dokonce i samotnou myšlenku evropanství (Challand, 2009; Bevernage, 2016). Přesto, že prostorové segregování lidí s tělesnými odlišnostmi od „zdravé“ společnosti probíhalo i v západních společnostech, nebylo rozhodně tak důkladné a systematické jako v Československé socialistické republice, respektive v zemích východního bloku. Lidé s tělesnými odlišnostmi byli cíleně umisťováni do velkých pobytových institucí, prostorově izolováni a v podstatě vymazáni z veřejného života (Rasell a Iarskaia Smirnova, 2013). To mělo celou řadu důsledků. Od toho, že většinová společnost nebyla zvyklá stýkat se s lidmi s odlišnými těly, přes to, že v tomto politickém zřízení byl pouze těžko představitelný jakýkoliv aktivistický odpor společnosti proti této segregující politice, až po to, že nově budované prostory odpovídaly pouze požadavkům zdravých, zdatných těl, protože jiná těla společensky vlastně ani neexistovala. Odborná literatura o společnostech, které vyvrhnou deviantní jedince, udržují je mimo společnost, případně je uzavírají do zvláštních institucí, hovoří jako o antropeemických (Imrie, 2000, s. 1643). Sice jsou jako antropeemické popisovány „moderní“ společnosti obecně, socialistické společnosti se nicméně realizaci této utopické vize přiblížily více než nesocialistické. Lze tedy poměrně důvodně předpokládat, že společnosti, které několik dekád systematicky odstraňovaly tělesnou odlišnost z veřejného prostoru, budou přistupovat k politikám přístupnosti jinak než společnosti, které se takto nechovaly.

Zde se vrátíme k oněm postsocialistickým bariérám, které vyplývají z něčeho, čemu budeme říkat vědecký kolonialismus (scholarly colonialism) (Meekosha, 2011). Vědecký kolonialismus vlastně znamená, že poznatky odvozené v určitém časoprostorovém kontextu výzkumníci nekriticky aplikují v jiném časoprostorovém kontextu, ve kterém odvozeny nebyly. Můžeme přitom hovořit o vědeckém kolonialismu prostorovém a časovém. Vědecký kolonialismus prostorový de facto znamená, že určité vědecké přístupy byly odvozeny v určitém prostoru a jsou do jisté míry nekriticky

aplikované univerzálně po celém světě. Časový vědecký kolonialismus poté znamená, že určité vědecké přístupy byly odvozeny v časových kulturách určitých společností a předpokládají tedy určité chápání času, které je pak opět poměrně nekriticky používáno po celém světě bez ohledu na tamní způsoby zacházení s časem.

Když se podíváme na disciplíny studia postižení (blíže viz kapitola 2) a geografii znevýhodnění (blíže viz kapitola 3), které se zabývají studiem života lidí s odlišnými těly, prostorový vědecký kolonialismus v jejich případě znamená, že většina jejich vědění byla vytvořena v západních zemích globálního severu, zatímco 80 % všech lidí s tělesným postižením žije mimo tento prostor (Chouinard, 2012; 2014; 2015). To by samo o sobě ještě nebyl takový problém, pokud by to bylo reflektováno. Tuto reflexi nicméně vědě umožnil až prostorový obrat (spatial turn) (Warf a Arias, 2009), který vnesl důležitost prostoru a prostorových vztahů i do ostatních společenských a humanitních disciplín, včetně studií postižení (Osman a Matoušek, 2014, s. 15–16). Před prostorovým obratem totiž ve studiích postižení převládala představa univerzality základních konceptů tělesné odlišnosti uplatnitelných globálně po celém světě (Barnes a Sheldon, 2010, s. 772). Jelikož prostorový obrat studií postižení lze zaznamenat až po přelomu tisíciletí, byla většina produkce studií postižení teoretizována pouze na evropské, respektive západní zkušenosti lidí s tělesnou jinakostí (Komardjaja, 2001). Jinými slovy, většina toho, co se o postižení ví, pochází z výzkumů prováděných na globálním severu (Worth, SimardGagnon a Chouinard, 2017). Těžko mohou taková studia popsat zkušenosti například se zouvání a obouvání bot u vchodových dveří, činnosti prováděné na podlaze, jako je jídlo, domácí práce, svatební a pohřební obřady, náboženská shromáždění, klanění se starším lidem, což jsou zkušenosti z Indonésie (Komardjaja, 2001), případně zkušenosti s válečnými zraněními, konflikty o základní zdroje, problémy s obchodem s lidskými orgány, s důsledky dlouhodobé podvýživy, hladu, žízně, dostupnosti (ne)kvalitních či (ne)kontaminovaných potravin, což jsou zase zkušenosti z Ghany (Chouinard, 2012; 2014; 2015). V posledních letech tak dochází ke snahám o opuštění této globálně univerzální teorie postižení, která předpokládá stejný význam postižení kdekoli na světě. Jinými slovy dochází k vědecké dekolonizaci postižení na prostorové úrovni.

To, jak odborná komunita začíná reflektovat odlišnost významů postižení v různých územích, nemá samozřejmě vliv pouze na země globálního jihu, ale i na postsocialistické země. Prostřednictvím uvědomění si, že význam postižení a jeho postavení v České republice nemusí být totožný s jeho významem a postavením

v západních zemích, oslabuje jednu z postsocialistických bariér ve studiu etablování politik přístupnosti (Sinecká, 2009; Phillips, 2012; Rasell a IarskaiaSmirnova, 2013; Mladenov, 2017).

Další četba

MEEKOSHA, H., 2011. Decolonising Disability: Thinking and Acting Globally.

Disability & Society. 26(6), 667—682.

RASELL, M. a E. IARSKAIASMIRNOVA, eds., 2013. Disability in Eastern Europe and the Former Soviet Union: History, policy and everyday life. New York: Routledge.

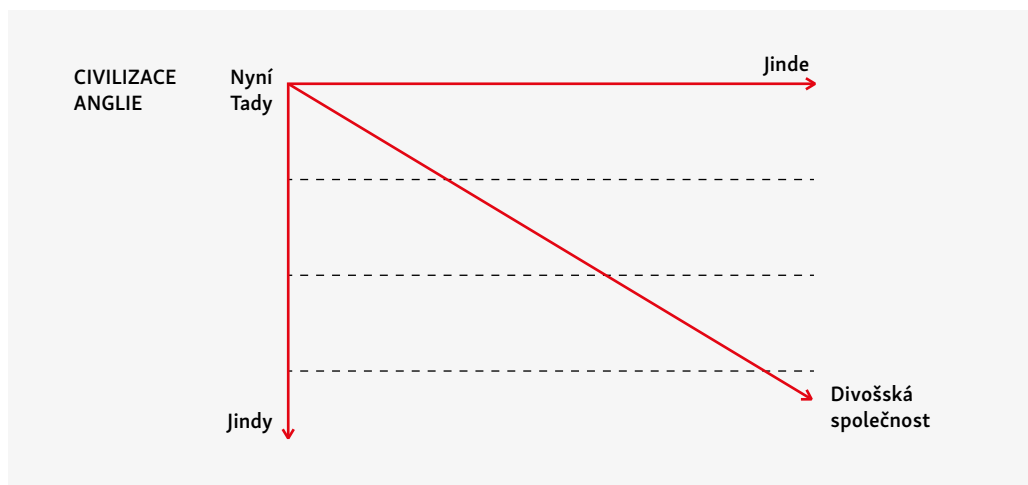
CHOUINARD, V., 2014. Precarious Lives in the Global South: On Being Disabled in Guyana. *Antipode*. 46(2), 340—358.

MLADENOV, T., 2017. Disability and Postsocialism. London: Routledge.

Jiný a o poznání komplikovanější příběh pak představuje vědecký kolonialismus časový. Většinové představě o vztahu mezi západem a Českou republikou odpovídá metafora jakéhosi časového zpoždění, fázového posunu v čase, kdy západní svět se vyvíjí „normálním“ způsobem, kdežto my jakožto součást postsocialistického světa jsme se zdrželi ve vývoji minimálně období socialismu, který jsme prodělali jako určitou nemoc ve druhé polovině 20. století. Tuto metaforu opožděného vývoje pak velmi zdatně využívají i čelní političtí představitelé České republiky, kteří rádi hovoří o tom, kolik let vývoje jsme například za Velkou Británií nebo za kolik let u nás budou platy jako v Německu. Jakési zdržení či opoždění si dle jejich slov vyžaduje naše aktuální zrychlení, zvýšení efektivity práce a dočasné uskromnění, abychom toto „zpoždění“ co nejrychleji dohnali.

Tento vztah „opoždění“ mezi Českou republikou a západním světem se pak přenáší i do politik. Například již výše zmiňovaná otázka politiky přístupnosti byla v České republice v minulosti zanedbávána, protože lidé s odlišnými těly se nepohybovali ve veřejném prostoru, respektive pro ně byly z pozice státu a jeho centrální politiky zřizovány ústavy, kam byli systematicky umisťováni. Většinová společnost tak o nich téměř nevěděla, lidé s tělesným postižením nebyli v pozici, kdy by se v nedemokratickém

zřízení mohli domáhat svých práv, a fyzické prostředí se tak nepřizpůsobovalo nárokům těchto skupin, jako tomu bylo ve stejném období v západních zemích. Z toho důvodu celá politika přístupnosti přichází do České republiky později, je tedy opožděná, proto se není čemu divit, že i prostor, služby či informace jsou v České republice méně přístupné než v západních zemích. Tato metafora zpoždění však již byla mnohokrát v minulosti popsána, především v případě tzv. předmoderních společností. Antropologické práce, které se touto problematikou zabývají, pojmenovávají tuto strategii umístování jednotlivých kultur na jednu časovou osu pomocí allochronismu (viz obrázek 1.1).

Obrázek 1.1 Allochronismus — moderní způsob časoprostorového distancování (zdroj: Fabian, 2014, s. 27)

Problémem tohoto allochronického řazení kultur je v podstatě udržování určité nadřazenosti západních společností nad těmi nezápadními. Důsledek této nadřazenosti tkví v tom, že pouze ty společnosti, které jsou nazírány jako časově i místně přítomné, mají možnost rozhodovat o dalším vývoji a své vlastní budoucnosti. Ostatní jako by neměly tuto vlastní možnost a představa fázového zpoždění vývoje je udržovala na již nastoupené trajektorii, kterou již prošly společnosti s „normálním“ vývojem. Všem ostatním a tedy i naší společnosti, která se ve vývoji opozdila v období socialismu, tak allochronismus odebírá možnost přítomné existence a přítomného rozhodování o své vlastní budoucnosti. Jsme tak dle imaginace jediné správné vývojové trajektorie jako opožděná společnost odsouzeni k následování a naše jediná šance je dohnat ty

před námi. Nicméně allochronismus je kritický koncept, který nemá toto zpoždění vývoje pouze pojmenovat, ale především kritizovat. Ukazuje tak, že tato imaginace zpoždění a dohánění se nepotvrzuje v praxi. Spíše než by pomáhala s pochopením odlišností ve vývoji, odlišnosti zakrývá, čímž přispívá k udržování této nerovnosti a slouží tak především mocenským či geopolitickým cílům.

Když se totiž podíváme na postupné etablování politik přístupnosti v České republice z pohledu času, tak můžeme identifikovat výrazně odlišný vývoj oproti západním společnostem. A to nikoliv pouze ve smyslu fázového posunu v čase, ale i ve smyslu kvalitativně odlišného procesu. Dalo by se samozřejmě tvrdit, že typy problémů spojených s přístupností, kterými se dnes zabýváme v České republice, byly například ve Velké Británii řešeny před 20 lety, a v řadě případů tomu tak skutečně je, ale spokojit se s tím by bylo příliš velké zjednodušení. Pokud se podíváme na nositele etablování politik přístupnosti v České republice, tak lze identifikovat minimálně 5 velice různorodých skupin aktérů: samotné osoby s tělesným postižením, instituce státní správy, instituce samosprávy, neziskové organizace a akademické instituce. Každá z nich má k prosazování politik přístupnosti v České republice odlišné prostředky i odlišný přístup. Asi nejextrémnější situace je v případě akademiků. Jelikož věda se po vzoru ekonomiky postupně globalizovala, jsou akademici nuceni provádět výzkumy konkurenceschopné na globální úrovni. Jinými slovy dnes akademikovi nestačí udělat výzkum, ale musí udělat výzkum, který bude zajímavý i pro akademiky z Japonska či Jihoafrické republiky. To nicméně do značné míry limituje zpracování témat čistě lokální povahy. Akademici tak v tomto smyslu nedohnali žádné zpoždění, ve chvíli, kdy se mohli připojit ke globálním studiím postižení či geografie znevýhodnění, byli v rámci této globální konkurenceschopnosti nuceni přeskočit předchozí fáze vývoje svých disciplín, které se v mezichase odehrály v západním světě. V případě akademiků tak došlo k dohánění zpoždění prostřednictvím strategie přeskokování vývojových etap.

Další skupinou jsou samotní lidé s tělesným postižením. Je třeba si uvědomit, že řada důležitých změn, které se na poli politik přístupnosti v západním světě odehrály, se uskutečnila díky politickému boji samotných lidí s tělesným postižením. Nicméně současně je potřeba dodat, že se jedná o zkušenost ze zemí, kde je velmi slabý sociální stát (USA, Velká Británie). Představte si člověka s tělesným postižením, třeba uživatelku elektrického vozíku, která žije v České republice. Představte si, že je to žena, která pobírá invalidní důvod, má přiznaný příspěvek na péči pro osoby se třetím stupněm závislosti, bydlí v bezbariérovém městském bytě za velmi příznivých

finančních podmínek, současně je OSVČ, má vlastní živnost, manžela atd. A teď si představte, jak tato žena, která každý den naráží na nejrůznější typy bariér, poslechne rady svého třeba i odborného okolí a vydá se za svým politickým zastupitelem, aby tuto svou situaci s nepřístupností prostoru a služeb řešila. Odhlédněte od toho, že se fyzicky na městský úřad nedostane, protože je bariérový, i od toho, že to nikdy nedělala a nemá s tím žádnou zkušenost. Zkuste si představit, jakým způsobem obhajuje sama před sebou požadavek na zpřístupnění konkrétního prostoru či služby. Jak se jí asi bude odvozovat legitimita takového požadavku? Je zde podstatný rozdíl, zatímco v České republice lidé s tělesným postižením často hovoří o tom, že se cítí býti společnosti zavázáni, a mají pocit, že vznášení dalších požadavků by mohlo působit jako nevděk, v USA lidem s tělesným postižením máloco brání v angažovaném politickém boji za svá práva (viz obrázek 1.2). Očekávání, že se lidé s tělesným postižením budou stavět na barikády v České republice obdobně jako v USA a budou sami bojovat za svá práva a přístupnost prostoru, není zcela samozřejmé. Blíže o problému propojení politik přístupnosti se sociálním hnutím vycházejícím od samotných lidí s tělesným postižením píše Hana Porkertová v kapitole 2.

Dalším velmi zajímavým aktérem se zcela jinou perspektivou je úředník státní správy či samosprávy. Samotné oddělení výkonu státní správy a samosprávy v České republice vytváří pro etablování politik přístupnosti poměrně nehostinné prostředí. Orgány státní správy (Inspektorát dopravní policie, Stavební úřad atp.) pod rouškou obav z nařčení z podjatosti a ovlivňování politickými zájmy zastupitelů zvolených za samosprávy odmítají být jen zasednout k jednomu stolu, natož pak řešit komplikované otázky spojené s povolováním nových staveb. V tomto dvojhlavém prostředí České republiky se ukazují městské samosprávy výrazně otevřenější postupnému zavádění politik přístupnosti než instituce státní správy (Osman a Porkertová, 2022). Nicméně ani úředník samosprávy to nemá jednoduché. Snadné není ani samotné zařazení agendy přístupnosti pod některý z existujících odborů samosprávy. Pokud už úředník dostane tuto agendu na starost, nemá na ni vyčleněno příliš mnoho prostoru, je nucen vykonávat ji při své stávající agendě a často pro ni nedostává ani žádné zaškolení (blíže kapitola 6). Na tomto místě si představte úřednici, která působí například na odboru dopravy města, její hlavní agendou je koordinace cyklo dopravy a k ní dostane s argumentem, že to jsou blízká témata, ještě nově agendu přístupnosti. Ona má stále všechnu svou předchozí agendu, musí se přihlašovat a zadávat nejrůznější informace do 12 různých systémů, které se dlouze

Obrázek 1.2 Demontrace lidí s tělesným postižením 12. 4. 1990 na schodech Kapitolu, USA (zdroj: Hamraie, 2017, s. 2)

načítají, průběžně padají a hlavně mezi sebou nejsou vzájemně propojené, musí si udržovat přehled o novelizacích legislativy, musí se účastnit nepřeborného množství jednání a nikdo jí nikdy nic neřekl o problematice přístupnosti. Taková úřednice je pak také pod poměrně silným tlakem. Ve chvíli, kdy už je pověřená takovouto agendou, začnou se z jedné strany ozývat hlasy uživatelů a neziskových organizací, co vše by bylo třeba udělat, co už dávno mělo být uděláno a proč vše trvá tak dlouho, z druhé strany pak hlasy politiků, že už se toho dělá hodně, že město má i jiné problémy, že není možné věnovat tolik úsilí pouze přístupnosti. Úřednice se tak dostává do jakési zprostředkovatelské pozice, kdy jedné straně vysvětluje, proč se věci nedají měnit tak rychle, a druhé, že je nutné udělat ještě alespoň toto, přičemž na obou frontách je tato její zprostředkovatelská pozice poměrně osamocená. Obtížné roli úřednice či úředníka samosprávy se věnuje hned několik kapitol knihy, především kapitoly 5, 6 a 8.

Takto by bylo ve výčtu aktérů možné pokračovat. Nicméně pro představu heterogenity aktérů nějakým způsobem spojených s politikami přístupnosti to prozatím postačí. Nyní se zaměříme na odlišnost vztahu těchto aktérů k problematice postižení/znevýhodnění (k rozlišení těchto dvou pojmů více sekce 1.4). Zatímco mezi samotnými lidmi s tělesným postižením a neziskovými organizacemi s nimi pracujícími stále převládá pohled na postižení jako na neštěstí či osobní tragédii, kterou je třeba nějakým způsobem kompenzovat, akademici se na postižení dívají jako na kombinaci tělesné jinakosti jedince a zároveň znevýhodňujícího přístupu společnosti. Zástupci státní správy a samosprávy vnímají především nedostatek informací a vlastních zkušeností s touto problematikou a jsou tak odkázáni tu víc na přístup neziskového sektoru, tu víc na akademické prostředí (blíže kapitola 5).

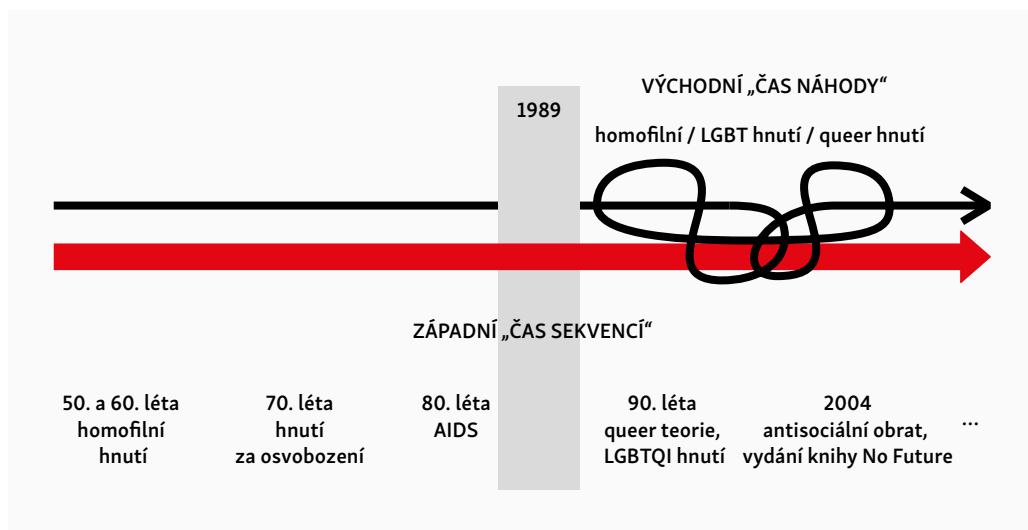
Zajímavé nicméně je, že každé z výše popsaných pojetí postižení je spojeno s určitou fází vývoje disciplín studií postižení a geografie znevýhodnění v západních zemích globálního severu. Může se tak zdát, že zatímco akademická obec svým skokem předběhla ostatní aktéry ve vývoji, neziskové organizace nikam nepřeskočily, ale zůstávají v postupném vývoji s celou společností. Jinými slovy by se mohlo zdát, že neziskový sektor je ve vztahu k pojetí postižení opožděný za akademickou obcí. Jenže to bychom mohli říci, pokud bychom chtěli současnou situaci interpretovat pomocí allochronického zacházení s časem. Jenže to my nechceme, protože se domníváme, že by to bylo přílišné zjednodušení, které by v konečném důsledku bránilo porozumění situaci v České republice. Namísto allochronismu se pokusíme o vědeckou dekolonizaci

i na úrovni času. Na situaci v České republice se podíváme očima existence několika různých časů vedle sebe, pomocí tzv. multitemporality (Klinke, 2013).

Pro účely této knihy je nepodstatné, zda budeme hovořit o větším počtu temporalit, multitemporalitě, (Jordheim, 2014), o heterotemporalitě (Chakrabarty, 2008) nebo o polyrytmicitě (Lefebvre, Kofman a Lebas, 1996), podstatné pro všechny je totéž, že se vymezují vůči jednomu společnému času, který předpokládá allochronismus. Naopak právě pluralita, či chcete-li heterogenita časovosti, je příznačná pro situaci etablování politik přístupnosti v prostředí České republiky, ale i etablování řady jiných politik v postsocialistickém prostředí. Joanna Mizielińska a Robert Kulpa (2011) tak na příkladu postupného prosazování LGBT+ hnutí v postsocialistickém prostoru centrální a východní Evropy dokládají, že zatímco vývoj tohoto hnutí v západních zemích postupoval po lineární vývojové trajektorii, kterou je zpětně možné poměrně dobře rozdělit do určitých fází — sekvencí, vývoj těchto politik v postsocialistickém prostoru nejen že nesleduje stejný postup, ale ani jej není možné rozdělit do nějakých na sebe vzájemně navazujících posloupností. Vývoj jako by se v čase zamotal (knotted time) a jednotlivé fáze, které od sebe bylo možné v západních zemích oddělit, probíhají všechny současně.

Vývoj politik přístupnosti v České republice pak nese podobné znaky. Současně se zde vedle sebe vyskytují různé přístupy k postižení. Díky příkladu Joanny Mizielińskiej a Roberta Kulpy si můžeme představit různé průběhy analogických procesů, můžeme si představit různé časy — čas sekvenční a čas náhody (viz obrázek 1.3). Zatímco v rámci sekvenčního času můžeme chápat vývoj pojetí postižení, vývoj politik přístupnosti jako lineární proces, který lze rozdělit do od sebe oddělitelných a na sebe navazujících sekvencí, v rámci času náhody nic takového udělat nelze. V času náhody se jednotlivé přístupy mísí, míchají, proplétají a není příliš zřejmé, kdy který převládne, co který ovlivní a kdo který používá. Vývoj politik přístupnosti v České republice lze popsat spíše pomocí času náhody než sekvenčního času. Nicméně můžeme jít ještě dál a samotný čas náhody můžeme rozmnožit do většího počtu časů náhody. Tím, že se v čase náhody objevují různí aktéři (akademici, úředníci, neziskové organizace), kteří se hlásí k různým pojetím postižení, která jsou spojena s odlišnými fázemi vývoje v západních společnostech, propojují se tito aktéři s různými obdobími tohoto vývoje a tím se vlastně hlásí (někteří vědomně, jiní nikoliv) i k času určité konkrétní západní sekvence vývoje. Dochází tak k do jisté míry náhodnému zamotávání časů z různých sekvencí vývoje v západních zemích. Přitom je poměrně běžné, že se ve sporech těchto

aktérů o konkrétní pojetí postižení využívá i allochronické perspektivy, kdy se aktéři zastávající perspektivu z novější fáze vývoje západních zemích staví do nadřazenější pozice vůči aktérům zastávající perspektivu odpovídající starší fázi vývoje západních společností. Při zmnožení časů tak nemusíme uvažovat pouze nad časem západu a časem východu, nebo pouze nad časem sekvencí a časem náhody, ale můžeme uvažovat o daleko větším rozmnožení časů. Náhodný čas východu není propletencem pouze jednoho jediného času, jak může sugerovat obrázek 1.3, ale je sám o sobě propletencem velkého množství časů různých aktérů, kteří se ve svých snahách o prosazování politik přístupnosti obracejí k různým fázím vývoje postižení v západních zemích. Tato kniha se tak snaží nepřístupovat k popisu procesu etablování politik přístupnosti jako k jedinému lineárnímu procesu probíhajícímu v sekvenčním čase, ale daleko spíše jako k množství do značné míry náhodně se proplétajících časů, které nás nemusí posouvat pouze dopředu k přístupnějšímu prostředí, ale klidně nás mohou vrátet, a jak kniha ukáže, také často vrací, do méně přístupných časů. Zatímco teoretická část knihy využívá spíše sekvenčního času a snaží se vše narovnat do jakési přehledné trajektorie lineárního vývoje disciplín (kapitoly 2, 3, 4), metodická část knihy je pak daleko více spojená s prováděním aplikovaného výzkumu v praxi a jako taková je více strukturována dle času náhody (kapitoly 6, 7, 8).

Obrázek 1.3 Porovnání západního „času sekvencí“ a východního „času náhody“ v případě vývoje LGBT+ hnutí (zdroj: upraveno dle Mizielińska a Kulpa, 2011, s. 15)

Další četba

- FREEMAN, E., 2010. *Time Binds: Queer Temporalities, Queer Histories*. Durham (North Carolina): Duke University Press.
- KULPA, R. a J. MIZIELIŃSKA, 2011. *De-Centring Western Sexualities: Central and Eastern European perspectives*. Farnham (GB): Ashgate.
- FABIAN, J., 2014. *Time and the Other: How Anthropology Makes its Object*. New York: Columbia University Press.
- McRUER, R., 2018. *Crip Times: Disability, Globalization, and Resistance*. New York: New York University Press.
- SAMUELS, E. a E. FREEMAN, 2021. Introduction: Crip Temporalities. *South Atlantic Quarterly*, 120(2), 245—254.

1.3 Analýza temporality aktérů této knihy

Kniha se zabývá etablováním politik přístupnosti v České republice na příkladu města Brna. Snaží se popsat tento proces na úrovni samosprávy, což nicméně neznamená, že to činí z pozice samosprávy. V knize je pohled samosprávy poměrně často konfrontován se státní správou či neziskovým sektorem. Samotná kniha je přitom psána akademiky a akademičkami a tedy primárně z akademického pohledu. Nicméně i mezi akademiky jakožto autorským kolektivem lze nalézt řadu odlišností v přístupu k postižení. Jinými slovy v průběhu čtení knihy lze pozorovat odlišný vztah jednotlivých aktérů jak k postižení, tak i k času, a to jak těch zapojených do projektu Technologické agentury České republiky (TA ČR) *Strategické nástroje pro utváření bezbariérového prostoru města*, tak i těch zapojených do tvorby jednotlivých výstupů projektu. Domníváme se, že tato různorodost jednotlivých aktérů je něčím symptomatickým pro celý proces etablování politik přístupnosti v České republice a že je tedy žádoucí ji čtenáři nabídnout ke sledování.

Při analýze přístupu jednotlivých aktérů k postižení budeme používat určité skupinové označení aktérů. Jako základní kameny této analýzy tak chápeme úředníky samosprávy, autory a autorky z Geografického ústavu Masarykovy univerzity (kapitoly 3, 5, 6, 7, 9) a autory a autorku z Katedry informačních studií a knihovnictví Masarykovy univerzity (kapitoly 4, 8). Tyto skupiny aktérů porovnáme s vývojovými

fázemi (sekvencemi) přístupu k postižení v západních zemích. Vývoj postižení v západních zemích lze rozdělit do tří základních sekvencí, přičemž první sekvence chápe postižení jako individuální problém jednotlivce, druhá sekvence chápe postižení jako nedostatečnou reflexivitu společnosti a třetí sekvence se snaží hledat určitý kompromis mezi předchozími dvěma, když postižení chápe nejen jako tělesnou odlišnost na úrovni jednotlivce, ale zároveň i jako společensky zvýznamňovanou odlišnost těl (blíže kapitoly 2 a 3).

1.3.1 Odlišnost časových sekvencí

Z hlediska časové perspektivy lze v knize v první řadě sledovat, že vývoj politik přístupnosti v České republice nenásleduje stejný lineární vývoj ve srovnání s vývojovými sekvencemi například v USA či ve Velké Británii. Sekvence, popsané ve vývoji studií postižení či geografie znevýhodnění se v kontextu České republiky splétají dohromady, přičemž dochází ke střetu pojetí zejména první a třetí sekvence. V tomto kontextu je zajímavé, že zatímco mezi pojetím první a třetí sekvence dochází ke střetům, pojetí druhé sekvence v České republice absentuje. Pojetí první sekvence, tedy tzv. medicínský přístup, je cílen především na odstraňování fyzických bariér a snahu pomoci lidem s postižením se začleněním do společnosti. Konkrétně se jedná o navrhování univerzálního designu prostoru, tedy zpřístupnění míst pro všechny (blíže viz kapitola 5). Pojetí této sekvence je zastáváno spíše členy samospráv a je ukotveno i v legislativě České republiky. Převládá v něm názor, že nejprve je třeba zpřístupňovat prostor po fyzické stránce a poté je teprve možné hovořit o možnosti měnit smýšlení lidí o postižení (zaměřovat se na bariéry v sociálním, komunikačním či virtuálním prostoru).

Na druhé straně stojí aktéři z Geografického ústavu, kteří se opírají především o pojetí třetí sekvence vývoje postižení v západních zemích. Vychází tak zejména z perspektivy kritických studií postižení a materiálnědiskurzivního přístupu. Kladou důraz na konkrétní bariéry, jejich řešení pro určité situace a pro určité skupiny uživatelů a na rozdíl od univerzálního designu preferují spíše taktický urbanismus (blíže kapitoly 5, 7). Právě u této skupiny aktérů lze říci, že svým způsobem „přeskočili“ druhou vývojovou sekvenci vývoje postižení, zaměřenou na ryze společenský význam postižení.

1.3.2 Rozdílné mocenské postavení aktérů

V knize je zároveň možné sledovat, že jednotliví aktéři se nacházejí v jiných mocenských pozicích, a tedy mají odlišné možnosti prosazovat svůj přístup k postižení. Zejména

aktéři z Geografického ústavu se vymezují vůči univerzálnímu designu prostoru přístupného pro všechny, který je typický pro samosprávu a legislativu České republiky (pojící se zejména s první sekvencí studia postižení). Vymezují se vůči němu hned dvěma způsoby.

První způsob využívá argumentaci, že pracovat podle principů univerzálního designu prostoru je časově náročné a pohybuje se v horizontu desítek let (jeví se tedy v současné době jako neefektivní — čímž odkazují na perspektivu první sekvence vývoje, která již je z jejich pohledu překonána). Oproti tomu nabízejí taktický urbanismus jako vhodnější volbu, zaměřenou na konkrétní potřeby určité skupiny uživatelů, která je zároveň i časově efektivnější. Usilují o rychlé odstranění fyzických bariér prostoru, zohledňují pozici jednotlivců v rámci cílové skupiny a touto změnou prostředí se snaží přispět k proměně sociálního vnímání přístupnosti (čímž se vědomě hlásí k perspektivě třetí sekvence vývoje).

Jako druhý způsob vymezení se vůči univerzálnímu designu aktéři z Geografického ústavu jakožto nositelé vědění využívají svou pozici, vědecké zkušenosti z návrhů řešení, které se uskutečnily v jiných prostředích, což jim umožňuje zastávat nadřazené mocenské postavení v prosazování způsobů řešení přístupnosti v Brně. Tímto se však dostáváme k bodu, který je výše nazýván jako vědecký kolonialismus, kdy právě věda má tendence se inspirovat v cizím prostředí a danou inspiraci přenášet do prostředí, kde tato inspirace nemusí fungovat stejným způsobem.

1.3.3 Rozdílné chápání časových rámců

Vedle výše popsaných rozdílů v pojetích postižení spojených s jejich různými sekvencemi vývoje v západních zemích lze mezi aktéry pozorovat i rozdílné vnímání časových rámců a s nimi i odlišný vztah ke způsobu práce. V tomto případě lze identifikovat 3 různé typy aktérů: samosprávu (Magistrát města Brna), nositele projektu (projektový tým z Geografického ústavu) a realizátory části projektu zaměřeného na informační systém a webovou stránku (projektový tým z Katedry informačních studií a knihovnictví).

Tyto rozdílné přístupy ve vnímání temporality procesů se projeví zejména při plánování a realizaci aktivit projektu. Zatímco samospráva byla zaměřena spíše na delší časové období (strategický plán na 10 let, volební období na 4 roky), aktéři z Geografického ústavu se orientovali na krátkodobější cíle odstranitelnosti jednotlivých bariér s ohledem na trvání projektu TA ČR. Jejich vymezení se vůči univerzálnímu designu a preferování taktického urbanismu v sobě skrývá právě důraz na rychlost

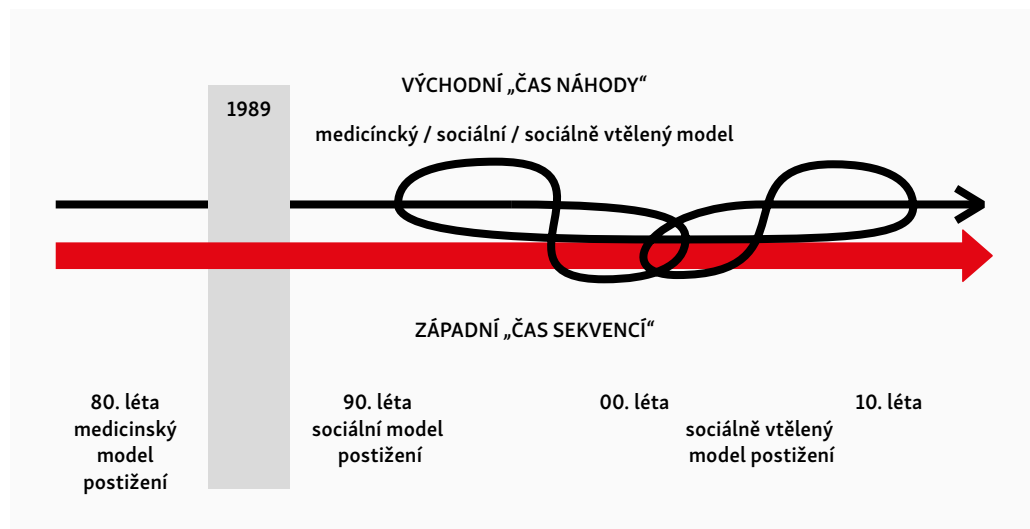
a efektivitu v řešení zcela konkrétních bariér. Do jisté míry lze jejich postoj chápat i jako reakci na velmi pomalý a těžkopádný přístup veřejné správy, které některá řešení trvají v řádu desetiletí.

Aktéři z Katedry informačních studií a knihovnictví se oproti tomu pohybovali ještě ve výrazně kratších časových úsecích, respektive spíše v cyklech rámovaných uživatelským výzkumem, především agilním přístupem pro vývoj softwarů (blíže kapitoly 4, 8). Jejich práce byla strukturována uživatelskou zkušeností, ke které se opakovaně vraceli, zkoušeli, jak na vývoj softwaru uživatelé reagují, což vyžadovalo práci s časem na úrovni týdnů. Aktéři pověřeni vývojem softwaru se tak orientovali na krátkodobé cykly práce, přičemž jednotlivé kroky vývoje softwaru rozdělovali na části a ty v relativně krátkých časových úsecích naplňovali pomocí dílčích modulů, respektive modulárních zakázek.

U každého z těchto aktérů je patrný odlišný vztah k času, respektive odlišný vztah k časové strukturaci práce. Při jejich vzájemné interakci docházelo k určitým nedorozuměním ohledně představy ideálního termínování a časování jednotlivých aktivit. Pravděpodobně největší rozdíl lze identifikovat mezi časovými možnostmi a zdroji samosprávy, která nedisponuje dostatkem personálních ani finančních zdrojů, a uživatelským výzkumem vycházejícím z fungování soukromých firem. Jinými slovy orientace aktérů z Katedry informačních studií a knihovnictví na organizaci práce do krátkých a neustále se opakujících cyklů se velmi liší od způsobu fungování samosprávy, která pracuje v delších časových cyklech, s různou časovou vytižeností, jež je spíše nahodilá a obtížně koordinovatelná. Aktéři z Geografického ústavu se pak pohybují někde mezi těmito dvěma póly.

Ve vztahu k pojetí postižení pak tyto odlišné časové rámce způsobují, že každý z těchto aktérů inklinuje k jiným způsobům vytváření přístupného prostředí. Zatímco pomalý a velký stát, veřejné instituce a samosprávy inklinují k systematickému utváření přístupného prostoru podle principů univerzálního designu prostředí (blíže kapitola 5), aktéři z Geografického ústavu pracují podle principů nesystematického, ale časově efektivnějšího taktického urbanismu (blíže kapitoly 6, 7, 9), aktéři z Katedry informačních studií a knihovnictví se řídí rychlým opakováním dle principů agilního vývoje softwaru (blíže kapitoly 4, 8). Samotná šíře politik přístupnosti a jejich průřezovost způsobuje, že se při jejich prosazování potkávají aktéři z velmi odlišných oborů a s odlišným přístupem k času, a to minimálně ve dvou rovinách významu času. První rovina časové odlišnosti aktérů je svázána se sekvenčním vývojem pojetí postižení

v západních zemích, respektive s tím, k jaké sekvenci a s ní spojenému pojetí postižení se ten který aktér hlásí (viz obrázek 1.4). Druhá rovina časové odlišnosti se pak váže k odlišným časovým rámcům, ve kterých jednotliví aktéři pracují a ve kterých si zpřístupňování prostoru v České republice představují.

Obrázek 1.4 Porovnání západního „času sekvencí“ a východního „času náhody“ v případě vývoje pojetí postižení (zdroj: vlastní zpracování)

1.4 Jazyk knihy

Jelikož kniha svým zaměřením vstupuje do pro českou terminologii poměrně nového jazykového teritoria, je vhodné se krátce věnovat i tomu, která slova v knize používáme a proč. V současné době čím dál víc proniká do veřejné debaty otázka, jaká slova jsou či nejsou vhodná pro pojmenování různých skupin obyvatel, osoby s postižením nevyjímaje. Bouřlivou reakci vyvolala příručka z dílny Kanceláře veřejného ochránce práv *Jak mluvit a psát o lidech a s lidmi s postižením*, která pojednává o vhodných a nevhodných výrazech a snaží se nastavit určitý jednotný úzus. Různí lidé často nechápali, proč by měli přestat používat termíny, jež říkají běžně. Chtěli si uchránit svůj nárok na to, nazývat druhé tak, jak sami chtějí, ačkoli je tato příručka cílena na média a rozlišuje mezi oficiálním diskurzem, používaným v médiích, a laickým diskurzem, používaným v běžném hovoru. Přestože tato příručka byla určena pro odbornou veřejnost a média,

nelze opomenout ani důležitost toho, jak o postižení či znevýhodnění hovoří i laická veřejnost. Slova nejsou pouhé seskupení znaků, ale vždy něco znamenají, něco sdělují a něco dělají — mohou zraňovat či emancipovat. Slova ovlivňují to, jak o sobě i druhých smýšlíme. Odpověď na otázku, jaké výrazy jsou či nejsou vhodné, nicméně není jednoznačná. K výrazu, který jednomu ubližuje, se jiný hrdě hlásí. A naopak slovo, jež někteří preferují, jiní nikdy nepřijmou úplně za své.

Při používání slov je vhodné si především uvědomit, co jimi chceme sdělit a proč. Je to proto, abychom někomu ublížili či jej ponižili? Nebo abychom s někým a o někom mluvili s respektem? Avšak nejdůležitější je položit si otázku, jak to ten druhý bude vnímat. Je to slovo pro něj „ok“? Nebo není? V dnešní době již vykrytalizovala určitá slova, která se dříve používala běžně, ale z různých důvodů se od jejich používání ustoupilo. Přestože je mnozí lidé pro své označení (sami si tak říkají) stále ještě používají či se jim přímo snaží vtisknout pozitivní a emancipační význam, jsou považována za potenciálně problematická, protože mohou devalvovat hodnotu člověka jimi označovaného. Koneckonců se často používala — a dodnes používají — i jako nadávky.

Zlaté pravidlo tedy zní — používejme především taková slova, která lidé, jež jimi označujeme, sami preferují. Je to podobné jako u křestních jmen. Pokud si někdo nechává říkat „Kája“ a sám nás vyzve, abychom jej tak oslovovali, můžeme to dělat. Jinému naopak toto oslovení vadí, a proto to respektujeme a neříkáme mu tak. Pokud jej ještě dobře neznáme, nic nezkazíme oslovením „Karel“, i když jej třeba nositel toho jména nepreferuje. Se slovy spojenými s postižením je vhodné postupovat v principu stejně. To znamená respektovat, jak chtějí být lidé označováni, a pokud to nevíme, vyhýbáme se potenciálně problematickým označením a používáme oficiální výrazy. S nimi to samozřejmě není tak jednoduché jako s Karlem. Existuje jich celá řada a jazyk se navíc neustále vyvíjí.

Před otázkou, které výrazy používat, stáli i autoři a autorky této knihy. Jejich použití záviselo především na tom, co se jimi snažili sdělit. Které termíny to jsou a z jakého důvodu se v knize vyskytují, je pojednáno na následujících řádcích.

1.4.1 Jinakost

Jinakost odkazuje na odlišnost od toho, co je považováno za standardní. Jsou to právě ona odlišná těla, pohybující se jinak a/či využívající smysly jinak než standardní člověk, jejichž potřeby vynáší jednotlivé kapitoly této knihy na světlo. Slovo jinakost ale

obsahuje i pestrost — mezi různými lidmi, jejich těly i potřebami. Standard a pestrost ale nemusí být v rozporu. Standardy v konstrukci měst, ulic i domů by měly respektovat, že lidé jsou zkrátka různí a mají různé nároky. Mnohá legislativa již na tuto pestrost pamatuje a snaží se vytvořit přístupnou podobu měst, avšak ve stavebních realizacích se tyto standardy často neodráží. Slovo jinakost tak v této knize odkazuje k různosti lidí, jejich těl i smyslů a způsobů, jakým se pohybují po městě a jak městský prostor používají. Zároveň v sobě (na rozdíl od slova různost) obsahuje skutečnost, že jinakost je negativně vztažena ke standardnímu člověku, pro nějž je městský prostor designován.

1.4.2 Postižení

Výraz postižení je v České republice nejfrekventovanějším výrazem označujícím specifické tělesné, smyslové či mentální jinakosti. Jedná se o termín, který se běžně používá jak mezi odbornou, tak i laickou veřejností, i mezi lidmi s postižením. Zároveň se jedná o termín znepokojivý, který v sobě obsahuje rozdíl mezi normálními a nenormálními těly (Kolářová, 2012b). Tento rozdíl s sebou nese i vylučování lidí s postižením z různých prostor a činností, jejich devalvací a nutnost jejich nápravy místo nápravy prostředí vytvořeného pro standardní těla.

1.4.3 Znevýhodnění

Vedle slova postižení používáme i termín znevýhodnění, který se s ním pojí. Moderní město a jeho budovy jsou vytvářeny pro standardní těla a smysly. V plánování a realizaci měst a budov se počítá s tím, že se člověk pohybuje určitým způsobem, dosáhne do určitých míst, orientuje se podle vizuálních vjemů i akustických podnětů. S existencí lidí, kteří se pohybují jinak, někam nedosáhnou, něco nevidí či neslyší, se už tolik nepočítá. Tito lidé jsou pak v kontextu vzniklého prostoru znevýhodnění, protože jsou pro ně různé aktivity obtížné a různá místa těžko dosažitelná. Standardní člověk se totiž nevyznačuje pouze tím, že je tzv. zdravý, ale i že má určitou výšku či váhu. Nestandardními se stávají také děti, malí či staří lidé, pro které jsou určité činnosti pracné a namáhavé, ať už je to nemožnost přejít bez stresu přechod pro chodce či se bezpečně chytit madel v autobuse, která jsou příliš vysoko. Systematické znevýhodňování takových lidí v územním plánování, architektuře, městských politikách a hledání cest, jak je odstranit, je ústředním motivem této publikace. Termín „znevýhodnění“ tak používáme ve chvíli, kdy chceme zdůraznit systematické znevýhodňování

určitých lidí, které je obsaženo ve specifických konstrukcích prostoru, služeb či informací.

1.4.4 Postižení/znevýhodnění

V této publikaci se můžete setkat i s výrazem postižení/znevýhodnění. Ten používáme ve chvíli, kdy chceme zdůraznit, že postižení je zároveň znevýhodněním, což je ústředním argumentem sociálního modelu (blíže viz kapitola 2 a 3). Nevyskytuje se příliš často, ale ve vybraných situacích je pro nás důležité upozornit na to, že jinakost lidského těla nelze zcela oddělit od společenského znevýhodňování.

1.4.5 Lidé s postižením a lidé se znevýhodněním

V oficiálním slovníku sociálních služeb v České republice se čím dál více prosazuje výraz lidé s postižením místo postižení lidé. Tento obrat nastal koncem 80. a začátkem 90. let, kdy se upouštělo od používání označení „invalidní osoby“ či „invalidé“ (MPSV, 2015). Za volbou sousloví „člověk s postižením“ stojí snaha dát na první místo člověka a neredukovat jej na postižení. K tomu se váže i slovník, který jednotlivá postižení specifikuje — lidé se zrakovým postižením, lidé se sluchovým postižením apod. Místo slova „vozičkář“ se pak prosazuje sousloví „uživatel vozíku“, který nespojuje identitu člověka primárně s vozíkem. My však při takové specifikaci raději volíme kombinaci lidé s (konkrétním) postižením či znevýhodněním, které lépe odráží analytický záměr knihy zdůraznit, že tito lidé jsou systematicky znevýhodňováni.

1.5 Struktura knihy

Knihy Geografie bariér je rozdělena do tří částí — teoretické, metodické a empirické. Je tedy uspořádána v logice postupného tematického zužování od nejobecnějších po nejkonkrétnější typy bariér. Kniha tak začíná teoretickou částí, která ji zasazuje do širších perspektiv zkoumání jak bariér, tak i politik odlišnosti a politik přístupnosti. Tato část se skládá ze 4 kapitol. Začíná kapitolou Hany Porkertové s názvem Studia postižení (kapitola 2), následuje kapitola Roberta Osmana Geografie znevýhodnění (kapitola 3), poté kapitola autorského kolektivu Ladislava Zbiejczuk Suchá, Jan Martinek a Stanislav Škop s názvem Navrhování digitální přístupnosti měst (kapitola 4) a teoretickou část uzavírá kapitola Jany Línové Politiky zpřístupňování městského prostoru v České

republiky (kapitola 5). Postupně v této části představíme nejrůznější modely postižení. Společně s nimi budou diskutovány i nejrůznější přístupy (designy) k utváření přístupného prostoru (univerzální design, inkluzivní design, design pro všechny). Vedle těchto univerzalizujících designů, které se snaží vytvářet prostor pro všechny bez rozdílů (Imrie, 2012), se budeme věnovat i individuálnější designům respektujícím kulturní či situační kontexty. Diskutovány tak budou i designy jako „DeafSpace“ či „taktický urbanismus“. V neposlední řadě budou v teoretické části představeny principy designového myšlení používaného pro návrhování digitálních služeb měst. Každý tento model postižení či design implikuje určité sociální tělo, tedy tělo, které si představujeme, když uvažujeme o přístupnosti, a pro které následně i prostor, služby a informace činíme (ne)přístupné (Liebergesell, Vermeersch a Heylighen, 2019). Představením těchto přístupů vedle sebe tak chceme čtenáři nabídnout možnost zahlédnout, jak velký vliv na přístupnost může mít „pouhá“ změna perspektivy, tedy změna pojetí postižení či změna designu prostoru a služeb.

Následuje metodická část knihy, která se skládá ze tří kapitol a která popisuje naši zkušenost s prosazováním politik přístupnosti ve městě Brně. Metodická část začíná kapitolou Roberta Osmana a Ondřeje Šerého s názvem Budování strategie přístupnosti města (kapitola 6), pokračuje kapitolou Taktické mapování bariér od autorského kolektivu Jakub Trojan, Tomáš Krejčí, Eva Nováková a Robert Osman (kapitola 7) a končí kapitolou Tvorba software pro veřejnou správu od Jana Martinka, Ladislavy Zbiejczuk Suché a Stanislava Škopa (kapitola 8). Každá kapitola popisuje metodický postup vytváření jednoho z typů projektových výstupů: strategický plán, specializované mapy a software. Zatímco první z nich poukazuje na těžkosti s vyjednáváním komplikovaných témat přístupnosti mezi nejrůznějšími aktéry ve městě Brně, druhá poukazuje na absenci dostatečných datových podkladů pro systematické rozhodování o zpřístupňování městského prostoru, třetí pak upozorňuje na problémy s personálním zajištěním provádění politik přístupnosti na úrovni samospráv. Všechny tyto kapitoly se věnují situaci pouze v Brně. Byť se tyto metodické kapitoly mohou jevit poměrně kriticky, nejsou rozhodně myšleny kriticky vůči městu Brnu. Přestože jsou procesy etablování politik přístupnosti popisovány na příkladu města Brna, je možné Brno chápat jako určitý ilustrativní příklad možností samospráv v České republice. Jinými slovy, je možné předpokládat, že situace v jiných samosprávách je analogická. Kritická hodnocení, která vyplývají z metodických kapitol, tak směřují spíše na nelichotivou situaci v České republice jako celku než k městům, která se v nepřívětivých

strukturálních podmínkách snaží iniciativně přebírat odpovědnost za přístupnost prostoru, služeb a informací.

Třetí a poslední část knihy je tvořena pouze jedinou kapitolou. Jde o kapitolu s názvem Brněnský archiv příkladů dobré praxe: Proč ne Metodika? od autorského kolektivu Pavel Doboš, Robert Osman, Ondřej Šerý, Daniel Kaplan, Stanislav Škop, Simona Surmařová (kapitola 9), která představuje relativně dobré příklady bezbariérové praxe. Kapitola je rozdělena na dvě části. První část popisuje přístup k prezentaci zkušenosti s odstraňováním konkrétních bariér v Brně. Vysvětluje, proč jsme se rozhodli nejít cestou vytvoření metodiky, ale rozhodli jsme se pro popis souboru příkladů bezbariérových realizací. Druhá část kapitoly pak nabízí přehled 18 příkladů relativně dobrých bezbariérových řešení, která se v posledních letech uskutečnila ve městě Brně. Proč používáme spojení „relativně dobrých“ řešení, když kniha slibuje řešení „dobrá“? V tomto smyslu je vhodné zmínit, že přístupnost prostředí je natolik komplikovaná disciplína, že i přes veškeré snahy vytvářet dobré bezbariérové realizace se vždy najde nějaký specifický kontext, který poukáže na limity daného řešení. Spojení „relativně dobrá“ tak má za cíl zdůraznit, že málokterý příklad lze pokládat za zcela zdařilý. Přes veškerou snahu je obtížné v praxi nalézt příklady, které by vyhovovaly všem nárokům a všem uživatelům. Jinými slovy je v praxi obtížné potvrdit ideál univerzálního designu prostoru.

Toto rozdělení knihy do tří částí má především praktický význam. Strukturuje problematiku přístupnosti do jednotlivých bloků, přičemž je vhodné číst ji postupně od obecnější části přes metodickou část až po zcela konkrétní příklady. Struktura knihy však sleduje i větší množství cílových skupin čtenářů. Zatímco první a nejobecnější teoretická část je cílena především na studenty a studentky, kteří se zajímají o problematiku přístupnosti, druhá, metodická část je primárně cílena na politiky a úředníky městských samospráv, kteří hledají inspiraci při zavádění politik přístupnosti na svých úřadech. Poslední část knihy se zcela konkrétními příklady relativně dobrých bezbariérových realizací pak cílí na nejširší možnou veřejnost, kterou baví přemýšlet nad šířkou tématu přístupnosti prostoru, služeb a informací. Věříme, že pro všechny vyjmenované cílové skupiny je nejhodnotnější číst knihu od začátku až do konce jako celek, nicméně lze ji s určitými drobnými, především terminologickými omezeními číst i po jednotlivých částech.

Knihy je taktéž opatřena speciálně vyčleněnými texty, tzv. rámečky. Ty jsou dvojího druhu. První z nich jsou pojmenované jako „Rámečky“ a slouží k rozšíření

kapitoly o doplňující informace, které nejsou pro porozumění kapitoly nezbytně nutné, nicméně obohacují ji o další termíny a kontexty. Nejčastěji obsahují nejrůznější definice, přehledy, ilustrativní příklady, které nejsou pro celkové vyznění kapitoly nepostradatelné, ale v případě zájmu mohou nabídnout hlubší a snad i názornější vhled do popisované problematiky. Seznam všech rámečků je uveden na konci knihy a je tedy možné číst je dvěma odlišnými způsoby. První způsobem je chronologické čtení spolu s textem knihy, druhým pak je slovníkové čtení pomocí vyhledání příslušného tématu v rejstříku rámečků. Druhý typ rámečků pak pojmenováváme jako „Další četba“. Jedná se o rozšiřující zdroje, převážně odbornou literaturu, která se dané problematice věnuje samostatně a ve větším detailu. Jelikož kniha zabíhá do poměrně velkého počtu rozličných témat a disciplín, může čtenářům a čtenářkám sloužit i jako prvotní rozcestník pro orientaci v problematice přístupnosti měst.